

Anna Wal

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID: 0000-0003-3345-0721

Alicja Iwańska i jej współpraca z „Kulturą” paryską

Alicja Iwańska and her collaboration with the Parisian “Kultura”

Abstract: The article discusses the collaboration of Alicja Iwańska, a poet, writer, philosopher and anthropologist, with the Parisian “Kultura”. It lasted from 1952 to 1996 and was quite irregular. Iwańska published poetry, prose, reviews and articles, taking on various topics. In her writing one can observe a few recurring themes: WW2, the Warsaw Uprising, post-war emigration and the resulting image of the United States of America and Latin America, mainly Mexico, where she conducted her socio-anthropological research. Iwańska entrusted her private archive to Instytut Literacki (Literary Institute) and “Kultura’s” editorial staff.

Keywords: Alicja Iwańska, Kultura, emigration, Polish poetry and prose

Słowa kluczowe: Alicja Iwańska, „Kultura”, emigracja, polska poezja i proza

I

Początek współpracy Alicji Iwańskiej (1918–1996) z „Kulturą” datuje się na wczesne lata pięćdziesiąte XX w., a więc okres jej pobytu w Stanach Zjednoczonych, dokąd wyemigrowała w 1946 r. w obawie przed represjami władz komunistycznych¹. Po wyjeździe z kraju skoncentrowała się na rozwoju naukowym. W Polsce ukończyła studia z filozofii na Uniwersytecie Warszawskim, a w USA studiowała socjologię na Columbia University w Nowym Jorku;

¹ Alicja Iwańska od 1940 r. działała w antyniemieckim ruchu oporu, najpierw w ZWZ, później AK, brała udział w powstaniu warszawskim, a po rozwiązaniu AK uczestniczyła w konspiracji antykomunistycznej, należąc do organizacji NIE (Niepodległość), później WiN (Wolność i Niezawisłość). Por. hasło: *Iwańska Alicja* (oprac. B. Dorosz), w: *Polscy pisarze i badacze literatury XX i XXI wieku. Cyfrowy słownik biobibliograficzny*, red. nauk. A. Szałagan, <https://pisarze-ibadacze.ibl.edu.pl/haslo/1503/iwanska-alicia> (dostęp: 12.01.2025).

na tej uczelni uzyskała tytuł doktorski w 1957 r. W Stanach Zjednoczonych pracowała na różnych uniwersytetach i w college'ach, wykładając socjologię i antropologię, najczęściej na krótkich kontraktach lub stypendiach aż do 1965 r. Wówczas otrzymała stanowisko profesora na wydziale socjologii State University of New York w Albany, gdzie pracowała do przejścia na emeryturę w 1985 r. Wtedy przeniosła się do Anglii i tam mieszkała do śmierci w 1996 r. Przebywając na emigracji, interesowała się tym, co działo się w Polsce, i odczuwała potrzebę kontaktu z jej kulturą. Nie porzuciła też twórczości literackiej rozpoczętej jeszcze przed II wojną światową (debiutowała w 1938 r. tomem wierszy *Wielokąty*). Warto podkreślić, że prace naukowe z socjologii i antropologii pisała głównie w języku angielskim, a utwory literackie wyłącznie po polsku, stąd współpraca z paryską „Kulturą” miała dla niej duże znaczenie.

Okoliczności swoich pierwszych kontaktów z pismem relacjonuje Iwańska w pamiętniku *Potyczki i przymierza*. Wspominając otrzymanie rocznego kontraktu dla doktorantów na uniwersytecie w Chicago (1950/1951), przedstawia też historię poznania Jerzego oraz Łucji Gliksmanów, którym zawdzięcza informacje o „Kulturze”. W diariuszu stwierdza: „Pierwszy raz usłyszałam od nich [Gliksmanów] o paryskiej «Kulturze». Opowiedzieli mi trochę o jej redaktorze, Giedroyciu. Dali adres”². W pamiętniku prozaiczka opisuje także swój pierwszy (od chwili opuszczenia Polski w 1946 r. i zamieszkania w Stanach Zjednoczonych) wyjazd w 1959 r. do Europy, a ściślej do Francji, z mężem, Philipem Wagnerem, i pobyt w Paryżu oraz wizytę w Maisons-Laffitte, którą tak wspomina:

I tylko rozmowa z Jerzym Giedroyciem na oszklonej werandzie „Kultury” była bolesnym wprowadzie, ale jednak powrotem. Rozrosłe rośliny na owalnym stole, herbata, a za oknem wysokie róże i oni troje, tacy wysocy i piękni, zwracający się do siebie per „Zosia”, „Jerzy”, „Zygmunt”. Taki przyciszony szacunek w ich głosach, serdeczność i pewien dystans. Zaniemówiłam od tej urody życia naokoło, a Jerzy Giedroyc uważnie mi się przyglądając powiedział:

– Bardzo się Pani oddaliła od Polski.

A gdy zaprotestowałam, uśmiechnął się, zawahał i powtórzył z naciskiem:

– Naprawdę bardzo się Pani oddaliła. – A po chwili: – Niech pani pisze więcej dla „Kultury”, proszę³.

Powyższy fragment, także korespondencja z Jerzym Giedroyciem oraz kolejne wizyty w Paryżu są dowodem szacunku oraz sympatii, jaką Iwańska darzyła członków redakcji „Kultury”. Pisarka współpracowała z Instytutem Literackim ponad czterdzieści lat, publikując na łamach „Kultury” zarówno utwory literackie, jak i artykuły, omówienia, sprawozdania, a w serii „Biblioteka Kultury” wydano jej pierwszą powieść. Była to więc współpraca pisarki, a zarazem naukowczyni, wypowiadającej się na różnorodne tematy, także związane z jej pracą zawodową i zainteresowaniami naukowymi. Należy zaznaczyć, że współpraca nie była regularna. Szczególnie w pierwszych dekadach emigracyjnej egzystencji pogodzenie dwóch aktywności twórczych, czyli pracy

² A. Iwańska, *Potyczki i przymierza. Pamiętnik 1918–1985*, Warszawa 1993, s. 360.

³ Tamże, s. 475.

naukowej i literatury, nie było łatwe, co pisarka w cytowanym już diariuszu, *Potyczki i przymierza*, tak komentuje:

Na żadną twórczość literacką nie miałam oczywiście czasu. Kilka wierszy zaledwie przez te lata chicagowskie napisałam i długi artykuł do paryskiej „Kultury” porównując moje dwa amerykańskie uniwersytety: Columbię i University of Chicago⁴.

Celem niniejszego artykułu, który ma charakter przeglądowy, jest przedstawienie przebiegu trwającej wiele lat współpracy Alicji Iwańskiej z „Kulturą”, a w zasadzie jednego z jej aspektów, jakim była publikacja utworów literackich oraz artykułów na łamach miesięcznika, a także druk powieści w Bibliotece „Kultury”.

Pierwszym tekstem Iwańskiej wydrukowanym w paryskim miesięczniku był utwór wierszem *Z poematu o nas samych*, zamieszczony w 1952 r. w numerze 2/3, a dopiero kilka miesięcy później ukazał się, wspomniany w cytowanym fragmencie pamiętnika, artykuł o amerykańskich uniwersytetach. Utwór *Z poematu o nas samych* składał się z dwóch części *** (*To nie był alarm*) oraz *** (*Nie... to nic*). Wiele lat później poetka umieściła go w zbiorze poezji *Niektóre* (1991), przy czym każda część została opublikowana jako autonomiczny tekst i opatrzona tytułem, pierwsza – *Nasz okręg*, druga – *Zdrada*⁵. Wiersze te tematyką nawiązywały do sytuacji politycznej, jaka zaistniała po II wojnie światowej, do zmiany granic w pojałtańskiej Europie, przeobrażeń ustrojowych w Polsce i przejścia władzy przez komunistów. W utworze *** (*To nie był alarm*) podmiot wypowiada pełne gorczy słowa, które są wyrazem braku akceptacji dla owych przemian: „Sensy snów nam zmieniono / i barwy, / a świat to uznał!”⁶. Pojawia się przekonanie o konieczności kontynuacji walki, mimo zakończenia wojny, tym razem w antykomunistycznym podziemiu. „Walka trwa” – konstatuje podmiot w tym samym utworze. Natomiast w wierszu *** (*Nie... to nic*) poetka daje wyraz nie tylko uczuciom rozczarowania, zawodu, obaw przed prześladowaniami, których doświadczają Polacy nieakceptujący powojennej rzeczywistości politycznej, ale podkreśla, że tym razem jest to walka bratobójcza: „Wy, tacy sami – z orzełkami / co dzień wiedziecie nas na śmierć...”⁷. Utwory były wyrazem niepokodzenia się z pojałtańskim porządkiem, ustrojem komunistycznym w Polsce.

Kolejny tekst poetycki, *Sacramento*, został wydrukowany w „Kulturze” ponad dziesięć lat później⁸ i dotyczył tematyki amerykańskiej, wyraźnie zaznaczającej się w emigracyjnej twórczości Iwańskiej. Pisarka, przemierzając Stany Zjednoczone w związku z wielokrotną zmianą miejsc pracy, uczestnicząc w różnego rodzaju projektach badawczych, miała możliwość, by poznać kraj, jego zróżnicowane społeczeństwo. W Sacramento, stolicy stanu Kalifornia, pracowała w tamtejszym State College (1964/1965) jako wykładowczyni na

⁴ Tamże, s. 369.

⁵ Por. A. Iwańska, *Niektóre*, Londyn 1991, s. 24–25, 26–27.

⁶ A. Iwańska, *Z poematu o nas samych*, „Kultura” 1952, nr 2/3 (52/53), s. 116.

⁷ Tamże, s. 117.

⁸ A. Iwańska, *Sacramento*, „Kultura” 1964, nr 1/2 (195/196), s. 86–90.

wydziale socjologicznym⁹. Literacki obraz miasta, który wykreowała w wierszu, pozwala zaliczyć tekst do grupy utworów, w których przestrzeń urbanistyczna jawi się jako *inferno*¹⁰. Poetka, nawiązując do nazwy miasta, jej etymologii i znaczenia tak religijnego (rzeczownik *sacramento* oznacza sakrament, eucharystię, komunię, hostię), jak i przenośnego (tajemnica), kreśli jego obraz, który jest zaprzeczeniem wartości sakralnych. Dostrzegalna jest publicystyczna wymowa wiersza. Kluczowe są dwa słowa powtarzające się w utworze: „Aerojet”, „Supermarkety”. Są one znakiem dokonujących się w mieście przemian cywilizacyjnych, które oceniane są jednoznacznie negatywnie. Aerojet (w wierszu *Aerojet*) to nazwa producenta napędów rakietowych, zajmującego znaczne obszary w okolicy Sacramento. Z rozwojem przemysłu rakietowego w latach sześćdziesiątych XX w. związana jest przebudowa przestrzeni miasta oraz rozrost konsumpcjonizmu. Znakiem tego ostatniego są supermarkety. Urbanizacja dokonuje się kosztem ekologicznych zniszczeń, jej ubocznym skutkiem jest również dezintegracja lokalnych wspólnot, gdyż „Burzą im domy / i wyciągają / spod nóg chodniki...”¹¹. Zwraca uwagę wrażliwość pisarki na problemy społeczne. W utworze wybrzmiewa protest przeciwko dyskryminacji rasowej, pogardzie wobec mieszkańców najuboższych dzielnic, lekceważeniu ich praw: „Bo w tej dzielnicy / sami dzicy: / Murzyni / i Meksykańscy”¹². Jednocześnie pisarka kreśli krytyczny obraz społeczeństwa, także środowiska akademickiego, społeczności studenckiej miejscowego uniwersytetu, której spora część nie dostrzega zagrożeń konsumpcjonizmu. W wierszu określani są ironicznym słowem „*luckies*”. Poetka, ukształtowana przez kulturę europejską, nie akceptuje amerykańskiej powierzchowności życia, materializmu zabijającego ludzką duchowość. Wyeksponowane w omawianym utworze wątki antyindustrialne są obecne nie tylko w poezji, ale także w prozie Iwańskiej, m.in. w powieści akademickiej *Baśń amerykańska*. W literackiej twórczości pisarka niejednokrotnie podejmuje próby demitologizacji wizji Ameryki, jaką mieli Polacy.

Ostatnim spośród utworów poetyckich Iwańskiej, drukowanych w „Kulturze”, był wiersz *Śmierć*. Zamieszczono go wraz ze szkicem wspomnieniowym Danuty Hiż¹³ już po zgonie pisarki. Natomiast utwór *Śmierć* pochodził z czasu wojny¹⁴. Zagrożenie śmiercią w okupacyjnej rzeczywistości, także wśród młodych ludzi działających w antyniemieckim ruchu oporu, było czymś realnym.

⁹ Zob. hasło: *Iwańska Alicja* (oprac. B. Dorosz), w: *Polscy pisarze i badacze literatury XX i XXI wieku. Cyfrowy słownik bibliograficzny*, red. nauk. A. Szałagan, <https://pisarzeibadacze.ibl.edu.pl/haslo/1503/iwanska-alicia> (dostęp: 12.01.2025).

¹⁰ Zob. W. Ligęza, „Wielopiętrowa wszetecznicza”. *Antyurbanizm poetów emigracyjnych*, w: tegoż, *Jerozolima i Babilon. Miasta poetów emigracyjnych*, Kraków 1998, s. 130 i n.

¹¹ A. Iwańska, *Sacramento*, s. 88.

¹² Tamże.

¹³ D. Hiż, *Wspomnienie o Alicji Iwańskiej*, „Kultura” 1997, nr 4 (595), s. 123–127.

¹⁴ Wiersz *Śmierć* zamieszczony został również w książce: A. Iwańska, J. Gralewski, *Wojenne odcinki. Warszawa 1940–1943*, Warszawa 1990 (wyd. 2), s. 64; pierwsze wydanie ukazało się w Londynie w 1982 r. oraz w tomie poezji *Niektóre*, Londyn 1991, s. 16–17.

Stąd obecność refleksji poświęconej tematyce tanatologicznej można interpretować jako osławianie się z myślą o niej.

Przed śmiercią nie lękaj się
klęknąć
z duszą otwartą.
Było w życiu
bolesne piękno.
Umierać warto¹⁵.

O wiele liczniej niż poezja reprezentowana jest w „Kulturze” twórczość prozatorska Iwańskiej, gdyż wraz z upływem czasu pisarka coraz częściej wybierała gatunki epickie. W podejmowanej przez nią na początku lat sześćdziesiątych XX w. problematyce dostrzec można inspiracje płynące z zainteresowania filozofią, etyką, a także pamięć doświadczeń wojennych. Wszak dla Iwańskiej i jej rówieśników II wojna światowa była przeżyciem pokoleniowym. Prozę z lat sześćdziesiątych wyróżnia dialogiczność. W utworze *Krzyż i chorągiew*¹⁶ pisarka podejmuje temat etycznych źródeł moralności. Tekst ma formę dialogu, który nie wykazuje jednak cech utworu dramatyczno-scenicznego¹⁷. Bezpośrednim tematem rozważań jest doświadczenie rozmówców, związane ze złożeniem przez każdego z nich w przeszłości uroczystej przysięgi. Kobieta, należąca w czasie II wojny światowej do Związku Walki Zbrojnej (ZWZ), wspomina okoliczności konspiracyjnego zaprzysiężenia w okupowanej przez Niemców Warszawie, a mężczyzna relacjonuje wydarzenia związane z uroczystą przysięgą, którą składał jako emigrant, przyjmując obywatelstwo USA w sądzie w Chicago. Wątpliwości bohaterki utworu budzi formuła przysięgi, w której wskazana jest etyczna odpowiedzialność wobec Boga (krzyż jako symbol) w przypadku, gdy przysięga składana jest przez osobę niewierzącą. Kobieta daje wyraz przekonaniu, że jedynie świadomy i wolny wybór człowieka decyduje o realizacji wartości etycznych.

W 1964 r. na łamach „Kultury” ukazuje się utwór zatytułowany *Filozofowie (Trzy opowiadania amerykańskie)*¹⁸. W liście do Jerzego Giedroycia z 30 listopada 1963 r. pisarka wyjaśnia: „Jest to jedna z moich prób uchwycenia mentalności intelektualistów amerykańskich”¹⁹. Sformułowany w korespondencji cel Iwańska realizuje, kreśląc portrety trzech amerykańskich filozofów, których imiona to zarazem tytuły kolejnych części utworu: *Bill, Dick, Ronald*. Każdy z amerykańskich mężczyzn formułuje odpowiedź na pytanie, dlaczego wybrał filozofię jako kierunek studiów, doktoratu, kreśli drogę, jaka prowadziła go do tej decyzji i jej przebieg. A te motywacje to poszukiwanie sensu życia przez filozofię (Bill), forma buntu przeciw oczekiwaniom rodziny

¹⁵ A. Iwańska, *Śmierć*, „Kultura” 1997, nr 4, s. 127.

¹⁶ *Taż*, *Krzyż i chorągiew*, „Kultura” 1963, nr 5 (187), s. 63–70.

¹⁷ Zob. mg [M. Głowiński], *Dialog II*, w: *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 90.

¹⁸ A. Iwańska, *Filozofowie (Trzy opowiadania amerykańskie)*, „Kultura” 1964, nr 5 (199), s. 39–50.

¹⁹ List Alicji Iwańskiej do Jerzego Giedroycia z 30.11.1963 r., <https://kulturaparyska.com/pl/search/result/Iwa%C5%84ska%20Alicja/7/30> (dostęp: 14.02.2025).

(Dick), zapobieżenie nudzie i przekonanie o prawie do zaspokajania podstawowych potrzeb (Ronald). W utworze ważny jest komentarz narratora, który zawiera się w *Prologu i Epilogu*. Spajają one „trzy opowiadania amerykańskie” w jeden tekst. W *Prologu i Epilogu* imiona „amerykańskich filozofów”, a tym samym ich motywacje, wybory, postawy życiowe zostały zestawione z postacią greckiego filozofa Sokratesa oraz z imionami Polaków walczących i ginących w czasie wojny zgodnie z wyznawanymi wartościami. Przywołana postać Sokratesa wydaje się ważna. Postrzegany był (m.in. przez Simona Blackburna) jako przykład dla filozofów, jak powinni żyć. Sokrates wyznawał zasadę podporządkowania wszystkich spraw życia „jednemu tylko celowi, poszukiwaniu mądrości”²⁰, za istotne uważał też dążenie człowieka do odkrycia w sobie pragnienia dobra. Iwańska zarysowuje różnice postaw, zestawia śmierć Sokratesa „w imię przekonania”, walkę Polaków i śmierć w czasie wojny „w imię życia” oraz „życie wbrew filozofii” (amerykańscy filozofowie), a jednocześnie stawia pytanie o przyczynę różnic, szczególnie między rówieśnikami, którymi są Polacy i Amerykanie. Wysuwa hipotezę, że decydują o tym narodowo-historyczne uwarunkowania i różnice kulturowe. Iwańska jako filozofka i socjolożka, a zarazem migrantka, osoba z zewnątrz, była baczna obserwatorką, niezwykle krytyczną wobec amerykańskiego społeczeństwa.

Kolejnym projektem pisarskim Iwańskiej, realizowanym w latach sześćdziesiątych, była pierwsza powieść *Świat przetłumaczony*. Jej fragmenty ukazały się na łamach paryskiego miesięcznika w 1965 r.²¹, a książka została wydana przez Instytut Literacki w Bibliotece „Kultury” w 1968 r. (t. 158)²². Powieść została przychylnie przyjęta. W czasopiśmie emigracyjnych ukazało się kilka recenzji²³, a w 1974 r. pisarka otrzymała Nagrodę Fundacji im. Kościelskich. Wraz z powieścią *Świat przetłumaczony* pojawił się nowy temat – Meksyk, dotychczas nieobecny w twórczości pisarki. Był on wynikiem jej doświadczeń biograficznych, czyli udziału w socjologiczno-antropologicznych badaniach prowadzonych przez naukowców amerykańskich uniwersytetów w Meksyku. Badania Iwańskiej dotyczyły rdzennej ludności Meksyku – ludu Mazahua, na przykładzie społeczności niewielkiej wioski położonej w środkowym Meksyku, w stanie Chiapas. Ich efektem była monografia naukowa *Purgatory and Utopia. A Mazahua Indian Village of Mexico*²⁴. Jednocześnie

²⁰ S. Blackburn, *Sokrates*, przeł. P. Dzieliński, w: tegoż, *Oksfordzki słownik filozoficzny*, red. nauk. J. Woleński, Warszawa 1997, s. 370–371.

²¹ A. Iwańska, *Świat przetłumaczony*, „Kultura” 1965, nr 10 (216), s. 54–64.

²² *Taź*, *Świat przetłumaczony*, Paryż 1968.

²³ A. Czyżowski, *Polski klucz do duszy meksykańskich Indian*, „Tydzień Polski”, Londyn 1968, nr 3/4; M. Dobkova, *Socjologia sercem pisana*, „Kultura” 1969, nr 4; Z. Kozarynowa, *Książka pocieszająca i książka okrutna*, „Wiadomości”, Londyn 1969, nr 41; J. Katz, *Jak być emigrantem*, „Kultura” 1972, nr 3; B.H., *Różne spojrzenia na świat*, „Związkowiec” [Toronto] 29.07.1969.

²⁴ A. Iwańska, *Purgatory and utopia: a Mazahua Indian village of Mexico*, Cambridge 1971; tłum. na j. hiszpański: *Purgatorio y utopía: una aldea de los indígenas mazahuas*; prefacio Sol

zainspirowały one pisarkę do ujęcia meksykańskich doświadczeń w formie zbeletryzowanej. Socjolożka Grażyna Kubica ten typ prozy, oparty na terenowych doświadczeniach badacza (zarówno prozę fikcjonalną, jak i literaturę faktu), określa mianem „prozy etnograficznej”, wskazując na charakterystyczne dlań cechy i ambicje literackie, różniące je od konwencji i stylu prac naukowych²⁵.

Swojej pierwszej autobiograficznej powieści Iwańska nadała formę dziennika z rocznego pobytu narratorki-antropolożki w Meksyku. Postać pierwszoplanowej bohaterki została wyposażona w wiele cech autorki. Jest nią emigrantka z Polski, naukowczyni, pracująca w Stanach Zjednoczonych. Iwańska wykorzystała topos „antropolożki jako Innej”²⁶, która przybywa z Zachodu, stosuje w pracy badawczej technikę obserwacji uczestniczącej, czyli przez pewien czas przebywa w „innym świecie”, w tym przypadku wśród rdzennych mieszkańców Meksyku – ludu Mazahua, i zmuszona jest do uczenia się ich świata.

W powieści *Świat przetłumaczony* dostrzec można kilka warstw problemowych. Jedna z nich dotyczy badań antropologicznych, metod pracy, a tym samym relacji antropolożki z badaną społecznością rdzennych mieszkańców Meksyku, sposobów pozyskiwania informacji. Istotnym elementem w utworze jest także obraz codziennego życia ludu Mazahua zamieszkującego niewielką wioskę Mbayo, ich historia, organizacja społeczeństwa, stosunki rodzinne, sposób odczuwania świata zewnętrznego, tradycje, wierzenia, systemy wartości i ich poglądy na świat, które są przedmiotem badawczego namysłu pierwszoplanowej bohaterki powieści. Należy dodać, że w powieści rzeczywiste nazwy miejscowości, postaci, w których przebywała Iwańska, zostały zmienione. Głównym celem badaczki jest poznanie i zrozumienie albo, jak przyjmuje się w antropologii, „przekład kultur”²⁷, co Iwańska określa, zgodnie z tytułem powieści, jako „tłumaczenie świata”. By zrozumieć jedną kulturę, bohaterka utworu porównuje ją z inną. W powieści niektóre wydarzenia z historii rdzennych mieszkańców Meksyku zostały zestawione z wydarzeniami z historii Polski, mimo ich nieprzystawalności. Ewa Rajewska określiła zastosowaną w utworze strategię, która budziła jednak pewne wątpliwości krytyków literatury, mianem socjotranslatologii²⁸. Cechy osobowe bohaterki *Świata przetłumaczonego*, a przede wszystkim otwarta postawa wobec ludu

Tax; traducción Héctor David Torres, Mexico 1972; wyd. polskie *Czyścić i utopia. Meksykańska wieś Indian Mazahua*, red. nauk. A. Posern-Zieliński, wstęp A. Posern-Zieliński, G. Kubica, tłum. M. Moskal, S. H. Goldstein, Toruń 2024.

²⁵ G. Kubica, *Ucieczki z tłumaczonego świata. Proza etnograficzna Alicji Iwańskiej*, w: *Od New Orleans do Mississauga. Polscy pisarze w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie po II wojnie światowej (najnowsze badania)*, red. B. Dorosz, Warszawa 2015, s. 117–118; też, *Alicja Iwańska: jej refleksyjna antropologia i etnograficzna proza*, w: *Obserwatorki z wyobraźnią. Etnograficzne i socjologiczne pisanie kobiet*, red. G. Kubica, K. Majbroda, Wrocław 2014, s. 299.

²⁶ Por. B. Walczak, *Antropolog jako Inny. Od pierwszych badań terenowych do wyzwania ponowoczesnej antropologii*, Warszawa 2009.

²⁷ Zob. B. Walczak, *Antropolog jako Inny...*, s.12.

²⁸ E. Rajewska, *Przetłumaczyć świat. Socjotranslatologia według Alicji Iwańskiej*, „Przekładaniec” 2018, nr 37, s. 7–18.

Mazahua, takt we wzajemnych kontaktach sprawiły, że Donia Marylita (tak nazywali ją mieszkańcy Mbayo) zyskała ich zaufanie, czego dowodem było wyjawienie jej głęboko skrywanej tajemnicy o zamordowaniu amerykańskiego weterynarza (likwidującego stada bydła w czasie choroby krów), oraz księga o historii, wierzeniach i obyczajach, napisana wspólnie z „panami z Mbayo”, mająca służyć przyszłym pokoleniom. W *Świecie przetłumaczonym*, wraz z kreacją pierwszoplanowej postaci, Iwańska eksponuje zagadnienia związane z losem Polaków, których młodość przypadła na okres wojny, a późniejsza sytuacja polityczna zmusiła do emigracji. Bohaterka, reprezentująca pokolenie akowskie, rozważając własną pozycję na wygnaniu, a także pokolenia, z którym się identyfikuje („chłopca z Powstania” i „Janki z mojej Warszawy”²⁹), stwierdza, że większość z nich odczuwa rozziw pomiędzy statusem emigranta, wykonywaną pracą a wartościami, o które walczyli i z którymi się utożsamiali. Bohaterka w sposób dojmujący przeżywa fakt pozbawienia ojczyzny, doświadcza poczucia wykorzenienia, samotności, obcości, niejako z definicji przynależnych kondycji emigranta³⁰. To sprawia, że poszukuje możliwości choćby tymczasowego zadowolenia się wśród społeczności Mbayo, gdzie aktualnie mieszka. Owo „my” jako znak pokonania samotności, wyobcowania jest niezwykle ważne w utworze.

W kolejnej powieści Iwańskiej, *Karnawały*, również istotną rolę odgrywa tematyka związana z obszarem Ameryki Łacińskiej, już nie tylko Meksykiem, ale także krajami Ameryki Południowej (Chile, Kolumbią). Dwa fragmenty tej powieści, *Pod barykadą*, *Wielkie rozchełstanie*, ukazały się w „Kulturze”³¹, natomiast w całości utwór został wydany w Oficynie Poetów i Malarzy (Londyn 1980). W *Karnawałach* narracja, podobnie jak w pozostałych powieściach Iwańskiej, prowadzona jest z kobiecej perspektywy. Narratorką, a zarazem bohaterką jest emigrantka z Polski, przebywająca w Meksyku w latach siedemdziesiątych XX w. Zamieszczony w paryskim miesięczniku fragment, *Wielkie rozchełstanie*, jest opowieścią narratorki o powstaniu warszawskim, adresowaną do przyjaciela Meksykanina. Narracja jest próbą przekazania nastrojów panujących wśród walczących, zapamiętanych fragmentów z powstańczej codzienności, niekiedy mocno kontrastujących z utrwalonym obrazem walk. Natomiast drugi fragment (*Pod barykadą*) zawiera relację ze spotkania narratorki na uniwersytecie w Meksyku z przedstawicielem latynoamerykańskiej lewicy, niegdyś zaangażowanym w walkę rewolucyjną w Kolumbii u boku Camilo Torresa³² (związanego z ruchem partyzanckim, Armią Wyzwolenia Narodowego). Rozmowa dotyczyła ideologii, w imię której walczyli partyzanci w Kolumbii. Bohaterka konfrontuje własną historię, zaangażowanie jej

²⁹ A. Iwańska, *Świat przetłumaczony*, s. 97.

³⁰ Por. H. Gosk, *Bohater swoich czasów. Postać literacka w powojennej prozie polskiej o tematyce współczesnej. Wybrane zagadnienia*, Izabelin 2002, s. 99–100.

³¹ A. Iwańska, *Pod barykadą*, „Kultura” 1972, nr 5 (296), s. 27–31; też, *Wielkie rozchełstanie*, „Kultura” 1973, nr 1/2 (304/305), s. 70–74.

³² Camilo Torres Restrepo, kolumbijski ksiądz związany z ruchem partyzanckim Armii Wyzwolenia Narodowego, jeden z prekursorów teologii wyzwolenia.

pokolenia w walkę zbrojną w czasie II wojny światowej z doświadczeniami mieszkańców Ameryki Łacińskiej. W powieści *Karnawały* zaskakuje sposób połączenia doświadczeń mieszkańców odległych kontynentów Europy i Ameryki Południowej. W utworze wątki polskie to losy narratorki należącej do pokolenia akowskiego oraz jej przyjaciółek z powstania warszawskiego, powojennych emigrantek. Opowieść zawiera także historię kolejnej generacji, ich córek wychowanych już poza Polską i angażujących się między innymi w walkę ruchów partyzanckich w państwach Ameryki Południowej. Trzy powieści Iwańskiej *Świat przetłumaczony* (1968) *Karnawały* (1980), *Ucieczki* (1983) – współtworzą grupę utworów, w których losy bohaterek, migrantek z Polski, związane są z krajami Ameryki Łacińskiej, przede wszystkim Meksykiem³³.

Wśród publikacji, które prozaiczka ogłaszała na łamach „Kultury”, znajduje się także literatura dokumentu osobistego. W 1993 r. w piśmie ukazał się tekst Iwańskiej *Mój ślub*, który był fragmentem przygotowywanego przez pisarkę do druku pamiętnika³⁴. W przywołanym fragmencie prozaiczka wspomina swój ślub zawarty 18 stycznia 1942 r. z Janem Gralewskim, filozofem, oficerem AK, kurierem, który zginął śmiercią tragiczną 4 lipca 1943 r. Przedmiotem opisu są nie tylko okoliczności związane z zawarciem ślubu, który przez rok był zachowywany w tajemnicy, nawet przed najbliższymi, ale przede wszystkim warunki wzajemnej umowy między małżonkami, ustalające zasady niekonwencjonalnego związku, który określano małżeństwem eksperymentalnym³⁵. Małżonkowie dążyli do zachowania jak największej autonomii. *Diariusz Potyczki i przymierza. Pamiętnik 1918–1985* został wydany nakładem Gebethnera i Ski w 1993 r. Natomiast już po śmierci pisarki wydrukowano w „Kulturze” fragmenty prozy autobiograficznej *Szpitala*³⁶. Tekst powstał w ostatnim okresie życia prozaiczki i był relacją z jej pobytu w szpitalach i hospicjach podczas choroby nowotworowej. Należy on, podobnie jak pamiętnik, do literatury dokumentu osobistego. Autobiografizm w różnych odmianach gatunkowych jest wyróżnikiem twórczości Iwańskiej.

II

Poza utworami literackimi prozaiczka w „Kulturze” zamieszczała także artykuły, relacje z podróży, recenzje, sprawozdania z konferencji. Podobnie jak w przypadku twórczości literackiej ich tematyka niejednokrotnie wiązała się z doświadczeniami biograficznymi oraz naukowymi zainteresowaniami

³³ Zob. A. Wal, *Iwańska Alicja*, w: *Słownik biograficzny polskich pisarek emigracyjnych 1939–1989*, <https://www.polskiepisarkiemigracyjne.pl/Iwanska-Alicja.html> (dostęp: 10.02.2025).

³⁴ A. Iwańska, *Mój ślub*, „Kultura” 1993, nr 6 (549), s. 137–140.

³⁵ Zob. A. D. Jadowska, *Małżeństwo eksperymentalne Alicji Iwańskiej i Jana Gralewskiego*, w: *Miłość, wierność i uczciwość na rozstajach współczesności. Kształt rodziny współczesnej*, red. W. Muszyński, E. Sikora, Toruń 2008, s. 454–465.

³⁶ A. Iwańska, *Szpitala*, „Kultura” 1997, nr 4 (595), s. 129–133.

Iwańskiej. W 1952 r. w numerze 5. „Kultury” wydrukowano, wspomniany już wcześniej artykuł, *Dwa uniwersytety (Columbia University – New York; The University of Chicago – Chicago)*. Wybór wskazanych w tytule uczelni, należących do czołowych uniwersytetów amerykańskich, wynikał stąd, że na *Columbia University* Iwańska studiowała i otrzymała doktorat z socjologii, natomiast w Chicago pracowała jako wykładowczyni, na krótkich kontraktach. Pierwszy obejmował rok akademicki 1950/1951, choć pobyt w mieście trwał do 1952 r., a później jeszcze kilkakrotnie wracała do Chicago³⁷. Tutaj zyskała uznanie i sympatię dwóch chicagowskich profesorów – Sol Taxa i Berta Hoselitz, którzy wspierali ją w pozyskiwaniu kolejnych kontraktów, również na innych uczelniach. Chicagowski uniwersytet darzyła dużą sympatią. W artykule pisarka porównała obydwie uniwersytety, eksponując różnice między nimi, poczynając od położenia, kształtu architektonicznego budynków (Uniwersytet w Chicago zbudowano na wzór Oksfordu), poprzez układ przestrzenny kampusów, ale także modele kształcenia, zachowania studentów, ich relacje z wykładowcami. Przedstawiła też znaczące postacie związane z uniwersytetami: Dwighta D. Eisenhowera (późniejszego prezydenta Stanów Zjednoczonych), który był trzynastym rektorem *Columbia University*, oraz wieloletniego kanclerza Uniwersytetu Chicagowskiego Hutchinsa, który odcisnął swoje piętno na kierunku kształcenia. Ten, zdaniem Iwańskiej, bliższy był modelom europejskim. Kierunek zmian, jaki nadał Hutchins, to idea kształcenia niezależnych naukowców, „przygotowanie do badań naukowych – jak sugeruje Iwańska – a nie do intratnych stanowisk w świecie handlowym czy dyplomatycznym. Stąd nacisk na naukę czystą raczej niż na stosowaną”³⁸. Modele kształcenia studentów i koncepcję rozwoju naukowego, różną na każdym z uniwersytetów, pisarka oceniała głównie z perspektywy sytuacji na wydziałach socjologicznych, które poznała bliżej.

Kolejnych kilka artykułów, drukowanych na łamach „Kultury”, autorka *Świata przetłumaczonego* poświęciła tematyce meksykańskiej. Pojawiły się one znacznie wcześniej niż powieści i naukowe monografie, które były owocem jej uczestnictwa w badaniach socjologiczno-antropologicznych. W obszernym tekście zatytułowanym *Meksyk*, zamieszczonym w „Kulturze” w 1962 r.³⁹, Iwańska starała się przybliżyć polskojęzycznym odbiorcom miesięcznika ten rozległy kraj. Służyła temu forma relacji z podróży samochodem przez Meksyk. Według *Słownika terminów literackich* można określić ją nazwą gatunkową „podróż”, mającą szerokie znaczenie i obejmującą sprawozdania z wszelkiego rodzaju wypraw, wędrówek⁴⁰. Relacje z podróży, zdaniem

³⁷ Iwańska uczestniczyła w Chicago w badaniach w ramach projektu „Slavic Peoples’ Project” (SPP) organizacji Human Relations Area na Yale University (1954/1955), również latach 1959 i 1960 mieszkała i pracowała w Chicago.

³⁸ A. Iwańska, *Dwa uniwersytety*, „Kultura” 1952, nr 5 (55), s. 22.

³⁹ Taż, *Meksyk (I)*, „Kultura” 1962, nr 5 (175), s. 41–59; taż, *Meksyk (dok.)*, „Kultura” 1962, nr 6 (176), s. 26–41.

⁴⁰ Js (J. Sławiński), *Podróż, w: Słownik terminów literackich*, s. 363.

Doroty Kozickiej, niejednokrotnie łączą elementy kilku gatunków⁴¹. Łączenie konwencji reportażu i eseju właściwe jest dla tekstu Iwańskiej. Zwraca uwagę erudycja podróżującej antropolożki, obszerna wiedza dotycząca historii kraju, zamieszkującej go ludności. Trasa samochodowej wyprawy wiedzie, poczynawszy od granicy między Stanami Zjednoczonymi a Meksykiem aż do stanu Chiapas, w którym naukowcy chicagowskiego uniwersytetu prowadzą antropologiczne badania nad rdzenną ludnością Meksyku (ludami Mazahua). Antropolożka niewiele miejsca poświęca sobie i towarzyszowi podróży – mężowi, natomiast skupia się na przedstawieniu Meksyku. Podróż ma dla niej walor poznawczy, ale także badawczy. Autorka tekstu opisuje właściwą dla Meksyku różnorodność środowiska geograficznego, zmieniające się wraz z przemieszczaniem się na południe kraju różnorodne strefy klimatyczne, a tym samym odmienne krajobrazy, roślinność. Interesuje ją także architektura oraz spotykani ludzie. Ci zaledwie mijani w podróży, jak i poznawani na postojach, właściciele pensjonatów, urzędnicy, a przede wszystkim rdzenna ludność. Przypominając najważniejsze wydarzenia z historii Meksyku (cywilizacje prekolumbijskie, m.in. Azteków, okres kolonizacji hiszpańskiej, później francuskiej, rewolucję 1910 r.), analizuje obecność w społeczeństwie i jego kulturze nawarstwiających się śladów burzliwych dziejów państwa. Oddzielny fragment poświęca pobytowi w Meksyku, stolicy kraju, jego historii, architekturze, sztuce, m.in. muralom Diego Rivery, przedstawiającym rewolucję meksykańską i dokonujące się wówczas przemiany. W relacji z podróży obecne są także wątki przygodowe, jak np. awaria samochodu na prowincji, co zrodziło szereg komplikacji wynikających m.in. z barier językowych, niemożności porozumienia się z przedstawicielami rdzennej ludności Meksyku, którzy nie znają języka hiszpańskiego. Opowieść o podróży po Meksyku kończy opis miejscowości, w których socjologowie amerykańskich uniwersytetów prowadzą badania antropologiczne. Tekst jest relacją z pierwszego spotkania z Meksykiem. Natomiast tematyka kolejnych związana była z projektami badawczymi Iwańskiej, realizowanymi na terenie tego kraju.

W 1974 r. na łamach „Kultury” został opublikowany artykuł *Indiańscy intelektualiści (I)*, a po pewnym czasie wydrukowano drugą jego część⁴². Jego tematyka ściśle łączy się z jednym z projektów, w którym badaniami objęci zostali wskazani w tytule przez Iwańską intelektualiści⁴³. Zgodnie z przyjętą przez autorkę definicją, „indiańscy intelektualiści” to obywatele Meksyku wywodzący się z rdzennej ludności, którzy zdobyli wykształcenie, ale jednocześnie nie wyrzekli się swych korzeni, kultywowali język, a dodatkowo działali w stowarzyszeniach wspierających rdzenne społeczności i ich kultury,

⁴¹ D. Kozicka, *Wędrowcy światów prawdziwych. Dwudziestowieczne relacje z podróży*, Kraków 2003, s. 46–68.

⁴² A. Iwańska, *Indiańscy intelektualiści (I)*, „Kultura” 1974, nr 5 (320), s. 41–53 oraz też, *Indiańscy intelektualiści (dok.)*, „Kultura” 1977, nr 10 (361), s. 19–33.

⁴³ Owocem tych badań była także monografia naukowa *The Truths of Others: Nativistic Intellectuals in Mexico*, Cambridge Mass 1977.

z których niejednokrotnie sami się wywodzili. Iwańska na podstawie przeprowadzonych wywiadów oraz rozmów z informatorami, których fragmenty cytuje, starała się poznać i przedstawić ich sytuację oraz stosunek społeczeństwa do wykształconych Meksykanów pochodzących z rdzennych ludów.

Większość z nich podkreślała, że doświadczyła, szczególnie w dzieciństwie i młodości, społecznej i kulturowej dyskryminacji. Początkowa nieznajomość języka hiszpańskiego utrudniała im dostęp do edukacji, a tym samym awans społeczny w kraju, w którym nie dokonała się całkowita dekolonizacja. Po przebyciu tej niełatwej drogi, jaką było zdobycie wykształcenia, niejednokrotnie pracowali w administracji państwowej, zajmując się sprawami rdzennych ludów. Badaczkę jednocześnie interesowały ich działania na rzecz lokalnych społeczności, z których się wywodzili, a także poglądy dotyczące możliwości zachowania odrębności kulturowej, czyli języka, systemu pojęć, zwyczajów. Problematykę tę przedstawiła w kontekście złożonej struktury społeczeństwa meksykańskiego, która jest wypadkową burzliwej historii kraju, rozwoju prekolumbijskich cywilizacji, podbojów i kolonizacji dokonanej głównie przez Hiszpanów, odzyskania wolności i dekolonizacji, ale także późniejszej rewolucji, która zmieniła strukturę własnościową, a zatem i społeczną w państwie. Jako efekt rozmów z „indiańskimi intelektualistami” oraz analizy aktywności wybranych stowarzyszeń działających na rzecz rdzennej ludności Meksyku, także wydawanych przez nich czasopism, Iwańska ostatecznie formułuje następujące wnioski:

Meksyk od czasów Podboju jest nie krajem Indian, lecz krajem metysów i nie ma w nim żadnej szansy na odrodzenie się indiańskich kultur, a tym bardziej indiańskich systemów politycznych. Akulturacja Indian, dalsze ich „modernizowanie” (czyli europeizowanie) pod egidą indiańskich intelektualistów i o ile to możliwe z zachowaniem szacunku dla lokalnych indiańskich kultur – taka jest chyba w streszczeniu platforma polityczna większości indiańskich intelektualistów w Meksyku, niezależnie od ich częstych „nierealistycznych” nostalgii⁴⁴.

Artykuły poświęcone Meksykowi to teksty o dużych walorach poznawczych, w których autorka dzieli się z czytelnikami swoją rozległą wiedzą, pogłębianą podczas kilkakrotnych pobytów w tym kraju.

Iwańska, bogata w doświadczenia zdobyte podczas socjologicznych i antropologicznych badań w Ameryce Północnej i Południowej, w swoich publikacjach przedstawiała także problemy, z jakimi zmagali się naukowcy. W artykule *Terenowe badania socjologiczne*⁴⁵ zwracała uwagę na obowiązujące naukowców zasady opracowywania i publikowania wyników badań w sposób, który zapewnia ochronę danych osobowych informatorów reprezentujących badane społeczności⁴⁶. Opisała także niełatwe i wymagające dużego zaangażowania sposoby i procedury pozyskiwania funduszy na badania terenowe z różnorodnych fundacji, jednocześnie podkreślając wysiłki, jakie każdorazowo muszą włożyć w to naukowcy. Niezwykle krytyczny artykuł

⁴⁴ A. Iwańska, *Indiańscy intelektualiści (dok.)*, s. 23.

⁴⁵ Tamże, *Terenowe badania socjologiczne*, „Kultura” 1973, nr 10 (361), s. 122–129.

⁴⁶ Tamże, s. 126.

poświęciła UNESCO, organizacji, w której pracowała przez rok jako ekspertka w Chile. Ostrej krytyce poddała zbyt hierarchiczną strukturę organizacji i przerost biurokracji, także zaobserwowane nieprawidłowości⁴⁷, ale doceniła wysiłek pracowników (określonych mianem „cichych świętych”), służących ludziom, nie „rządom-klientom”.

W obrębie zagadnień z zakresu socjologii zwracając uwagę artykuły, w których podjęła rozważania dotyczące kategorii narodu i grupy etnicznej oraz rozróżnienia między państwem a narodem. Wskazała na istniejące rozbieżności w definiowaniu tych pojęć przez polskich i amerykańskich socjologów oraz rozumieniu tych zagadnień przez amerykańskie społeczeństwo⁴⁸.

Wśród publikacji Iwańskiej, ukazujących się na łamach „Kultury”, odrębną grupę stanowią krytyczne omówienia książek, przy czym każdorazowo dotyczą one tematyki, która była bliska i znana prozaicznie. Taką była książka Jadwigi Jurkszus i Adama Tomaszewskiego *I to jest Meksyk*⁴⁹. Pisarka dostrzegła walory poznawcze relacji z podróży po Meksyku, zalety narracyjne, stylistyczne, ale krytyce poddała przyjęcie hiszpańskiej perspektywy w przedstawianiu kolonizacji Meksyku oraz jego historii, a także wynikające stąd niezrozumienie pewnych zjawisk, wytknęła błędy językowe, głównie w pisowni przytaczanych słów pochodzących z języka hiszpańskiego⁵⁰.

Podobnie bliski był jej temat powstania warszawskiego, w którym brała udział, dlatego obszerny artykuł *Kolaże Macieja Kledzika, kronikarza Powstania Warszawskiego* poświęciła dwom książkom wskazanego w tytule recenzji autora. Dokumentowały one walki powstańcze w Śródmieściu-Północ. Iwańska, omawiając kolejno obydwie publikacje, *Królewska 16* (Pax, Warszawa 1984) oraz *62 dni bez porucznika „Rygla”*. *Reportaż z walk w Śródmieściu* (Caldra House Ltd, Hove 1993), zwróciła uwagę na ich stronę formalną, specyfikę reportażu historycznego, pozwalającego na wykorzystanie zróżnicowanych źródeł, m.in. dokumentów osobistych (zapisków, dzienników, fotografii) oraz rozmów z uczestnikami. Za wartościowe uznała przemieszczenie wielkiej historii z powszedniością powstania, połączenie podejścia historycznego z socjologicznym. Iwańska nie tylko dokonała analizy krytycznej obydwu książek, ale artykuł wzbogaciła obszernymi informacjami o autorze, które uzyskała podczas osobistego spotkania z Kledzikiem w Londynie, w czasie, gdy gromadził materiały do następnej książki.

Inny charakter miało omówienie ukazującego się przez 6 lat (1973–1979) w Stanach Zjednoczonych, z inicjatywy Józefa Lubańskiego, pisma „Fragments”. Wydawnictwo to zawierało tłumaczenia wybranych artykułów

⁴⁷ A. Iwańska, *Pełnoletnie UNESCO*, „Kultura” 1972, nr 7/8 (298/299), s. 205–211.

⁴⁸ Zob. A. Iwańska, *O grupach etnicznych*, „Kultura” 1971, nr 10 (288), s. 89–91; też, *Państwo wieloetniczne czy wielonarodowe?*, „Kultura” 1972, nr 4 (295), s. 14–19. Pierwszy z wymienionych artykułów skłonił Tymona Terleckiego do polemiki z autorką; por. T. Terlecki, *O „wieloetniczności”*, *zdumieniach i alarmach*, „Kultura” 1972, nr 1/2 (292/293), s. 204–211.

⁴⁹ J. Jurkszus[–Tomaszewska] i A. Tomaszewski, *I to jest Meksyk*, Londyn 1972.

⁵⁰ Por. A. Iwańska, *Rozsmakowani w Meksyku*, „Kultura” 1975, nr 4 (331), s. 139–141.

z „Kultury” na język angielski⁵¹. W kontekście przedstawionej historii pisma, wówczas już zamkniętego, Iwańska sformułowała pytanie, które pozostało wówczas otwarte, czy „Kultura” nie powinna wychodzić w kilku językach.

Wśród różnych form i gatunków odnaleźć możemy też wspomnienie pośmiertne *Zbyszek*, poświęcone Zbigniewowi Jordanowi, polskiemu naukowcowi z pierwszej fali powojennych emigrantów⁵². Iwańska była również autorką sprawozdań z konferencji⁵³ lub uroczystych zjazdów⁵⁴, w których uczestniczyła jako polska naukowczyni, hispanoamerykanistka.

Za symboliczne zamknięcie długoletniej współpracy Iwańskiej z paryskim czasopiśmem można uznać wiersz *Śmierć* (omówiony wcześniej w niniejszym artykule) oraz prozę autobiograficzną *Szpitalę*, które ukazały się na łamach „Kultury” już po śmierci pisarki. Formą upamiętnienia zmarłej autorki *Świata przetłumaczonego* było *Wspomnienie o Alicji Iwańskiej* Danuty Hiż⁵⁵. Zwraca uwagę zawarte w nim zdanie: „Umierała tak samo świadomie i odważnie, jak żyła przez swoich 78 niełatwych lat”⁵⁶.

Podsumowując, należy podkreślić, że współpraca Iwańskiej z paryskim czasopiśmem była dla niej bardzo ważna. W okresie powojennym, gdy jako młoda pisarka o niewielkim dorobku znalazła się na emigracji w Stanach Zjednoczonych, druk własnych utworów na łamach „Kultury” pozwalał jej ponownie zaistnieć na arenie literackiej. Jej współpraca z piśmem, choć niezbyt regularna, trwała ponad czterdzieści lat. Wyrazem zaufania Iwańskiej do Instytutu Literackiego i redakcji „Kultury” było powierzenie im własnego archiwum⁵⁷.

Bibliografia

- Dorosz B., *Iwańska Alicja*, w: *Polscy pisarze i badacze literatury XX i XXI wieku. Cyfrowy słownik biobibliograficzny*, red. nauk. A. Szałagan, <https://pisarzeibadacze.ibl.edu.pl/haslo/1503/iwanska-alicja> (dostęp: 12.01.2025).
- Hiż D., *Wspomnienie o Alicji Iwańskiej*, „Kultura” 1997, nr 4 (595).
- Gosk H., *Bohater swoich czasów. Postać literacka w powojennej prozie polskiej o tematyce współczesnej. Wybrane zagadnienia*, Izabelin 2002.
- Iwańska A., *Dwa uniwersytety*, „Kultura” 1952, nr 5 (55).
- Iwańska A., *Filozofowie (Trzy opowiadania amerykańskie)*, „Kultura” 1964, nr 5 (199).
- Iwańska A., „Fragments” Józefa Lubańskiego, „Kultura” 1971, nr 5 (404).

⁵¹ A. Iwańska, „Fragments” Józefa Lubańskiego, „Kultura” 1981, nr 5 (404); s. 58–63.

⁵² Taż, *Zbyszek*, „Kultura” 1980, nr 11 (398), s. 105.

⁵³ Zob. A. Iwańska, *Kuba i Chile (Wrażenie z konferencji na jednym z kampusów nowojorskiego uniwersytetu stanowego – SUNY – w Brockport)*, „Kultura” 1971, nr 6 (285), s. 73–76.

⁵⁴ Zob. A. Iwańska, *Zjazd Nowojorski*, „Kultura” 1967, nr 3 (233), s. 104–109.

⁵⁵ D. Hiż, *Wspomnienie o Alicji Iwańskiej*, s. 123–127.

⁵⁶ Tamże, s. 123.

⁵⁷ Archiwum Alicji Iwańskiej w zbiorach Archiwum Instytutu Literackiego Kultura w Paryżu, dostęp do spisu inwentarza poprzez katalogi połączone Biblioteki Narodowej, https://katalogi.bn.org.pl/discovery/search?query=any,contains,Iwa%C5%84ska%20Alicja&tab=ilk&search_scope=ilk&vid=48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP&lang=pl&offset=0

- Iwańska A., *Indiańscy intelektualiści (I)*, „Kultura” 1974, nr 5 (320).
- Iwańska A., *Indiańscy intelektualiści (dok.)*, „Kultura” 1977, nr 10 (361).
- Iwańska A., *Krzyż i chorągiew*, „Kultura” 1963, nr 5 (187).
- Iwańska A., *Kuba i Chile (Wrażenie z konferencji na jednym z kampusów nowojorskiego uniwersytetu stanowego – SUNY – w Brockport)*, „Kultura” 1971, nr 6 (285).
- Iwańska A., *Mój ślub*, „Kultura” 1993, nr 6 (549).
- Iwańska A., *Meksyk (I)*, „Kultura” 1962, nr 5 (175).
- Iwańska A., *Meksyk (dok.)*, „Kultura” 1962, nr 6 (176).
- Iwańska A., *Niektóre*, Londyn 1991.
- Iwańska A., *O grupach etnicznych*, „Kultura” 1971, nr 10 (288).
- Iwańska A., *Państwo wieloetniczne czy wielonarodowe?*, „Kultura” 1972, nr 4 (295).
- Iwańska A., *Pełnoletnie UNESCO*, „Kultura” 1972, nr 7/8 (298/299).
- Iwańska A., *Pod barykadą*, „Kultura” 1972, nr 5 (296).
- Iwańska A., *Potyczki i przymierza. Pamiętnik 1918–1985*, Warszawa 1993.
- Iwańska A., *Rozsmakowani w Meksyku*, „Kultura” 1975, nr 4 (331).
- Iwańska A., *Sacramento*, „Kultura” 1964, nr 1/2 (195/196).
- Iwańska A., *Szpital*, „Kultura” 1997, nr 4 (595).
- Iwańska A., *Śmierć*, „Kultura” 1997, nr 4 (595).
- Iwańska A., *Świat przetłumaczony*, „Kultura” 1965, nr 10 (216).
- Iwańska A., *Terenowe badania socjologiczne*, „Kultura” 1973, nr 10 (361).
- Iwańska A., *Wielkie rozczelstanie*, „Kultura” 1973, nr 1/2 (304–305).
- Iwańska A., *Zbyszek*, „Kultura” 1980, nr 11 (398).
- Iwańska A., *Zjazd Nowojorski*, „Kultura” 1967, nr 3 (233).
- Iwańska A., *Z poematu o nas samych*, „Kultura” 1952, nr 2/3 (52/53).
- Jadowska A. D., *Małżeństwo eksperymentalne Alicji Iwańskiej i Jana Gralewskiego*, w: *Miłość, wierność i uczciwość na rozstajach współczesności. Kształt rodziny współczesnej*, red. W. Muszyński, E. Sikora, Toruń 2008.
- Jurksus[-Tomaszewska] J. i Tomaszewski A., *I to jest Meksyk*, Oficyna Poetów i Malarzy, Londyn 1972.
- Kozicka D., *Wędrowcy światów prawdziwych. Dwudziestowieczne relacje z podróży*, Kraków 2003.
- Kubica G., *Alicja Iwańska: jej refleksyjna antropologia i etnograficzna proza*, w: *Obserwatorki z wyobraźnią. Etnograficzne i socjologiczne pisanstwo kobiet*, red. G. Kubica, K. Majbroda, Wrocław 2014.
- Kubica G., *Ucieczki z tłumaczonego świata. Proza etnograficzna Alicji Iwańskiej*, w: *Od New Orleans do Mississauga. Polscy pisarze w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie po II wojnie światowej (najnowsze badania)*, red. B. Dorosz, Warszawa 2015.
- Ligęza W., *„Wielopietrowa wszetecznicza”. Antyurbanizm poetów emigracyjnych*, w: tegoż, *Jerozolima i Babilon. Miasta poetów emigracyjnych*, Kraków 1998.
- Rajewska E., *Przetłumaczyć świat. Socjotranslatologia według Alicji Iwańskiej*, „Przekładaniec” 2018, nr 37.
- Terlecki T., *O „wieloetniczności”, zdumieniach i alarmach*, „Kultura” 1972, nr 1/2 (292/293).
- Wał A., *Iwańska Alicja*, w: *Słownik biograficzny polskich pisarek emigracyjnych 1939–1989*, <https://www.polskiepisarkiemigracyjne.pl/Iwanska-Alicja.html> (dostęp: 10.02.2025).
- Walczak B., *Antropolog jako Inny. Od pierwszych badań terenowych do wyzwań ponowoczesnej antropologii*, Warszawa 2009.